

Dziękujemy ks. prof. Władysławowi Wyszowadzkemu za danie nam ciekawej lektury o bardzo ciekawym człowieku, którego jeszcze wielu zna, pamięta i niezwykle mile wspomina. Warto zachęcić się wzajemnie do modlitwy dziękczynnej za jego piękne życie oraz niezwykłą, pełną oddania posługę arcybiskupią. Jednocześnie oczekujemy dalszych owoców prowadzonych przez autora książki badań naukowych.

bp Andrzej F. Dziuba

Bł. Józef Cebula OMI (1902–1941). Konteksty życia i męczeńskiej śmierci,
red. P. Jabłońska, Warszawa : Wydawnictwo Naukowe UKSW 2024, 288 s.

Uwagi wstępne do całości publikacji

Święty Jan Paweł II w liście apostolskim *Tertio millennio adveniente* podkreślił, że „Kościół pierwszego tysiąclecia zrodził się z krwi męczenników: *Sanguis martyrum — semen christianorum*”. [...] U kresu drugiego tysiąclecia Kościół znowu stał się Kościołem męczenników. Prześladowania ludzi wierzących – kapłanów, zakonników i świeckich – zaowocowały wielkim posiewem męczenników w różnych częściach świata”. I nieco dalej postulował, by to świadectwo męczenników nie zostało zapomniane. I tak jak Kościół pierwszych wieków bardzo zabiegał o to, „ażeby utrwalić świadectwo męczenników w specjalnych martyrologiach”, tak też „trzeba, ażeby Kościoły lokalne, zbierając konieczną dokumentację, uczyniły wszystko dla zachowania pamięci tych, którzy ponieśli męczeństwo” (n. 37). Recenzowana publikacja wpisuje się w ten papieski postulat, prezentując konteksty życia i męczeńskiej śmierci bł. Józefa Cebuli OMI (1902–1941). Był on jednym z rzeszy polskich męczenników, którzy zginęli podczas II wojny światowej. Wtedy to prześladowania za wiarę dosięgły w sposób szczególny polskie duchowieństwo. W dniu 13 czerwca 1999 r. o. Józef Cebula OMI został beatyfikowany przez św. Jana Pawła II w Warszawie, wśród 108 męczenników. W tym gronie było 3 biskupów, 26 kapłanów zakonnych, 3 kleryków, 7 braci zakonnych, 8 sióstr zakonnych i 9 osób świeckich.

Przedstawiony do recenzji zbiór tekstów pt. *Bł. Józef Cebula OMI (1902–1941). Konteksty życia i męczeńskiej śmierci* cechuje znaczne zróżnicowanie form i treści, a także metod i naukowego doświadczenia poszczególnych autorów. Pomimo tych różnic w naukowej wnikliwości prezentowanych badaczy teksty te postanowiono opublikować, wychodząc z założenia, że

choć autorów różnią zainteresowania i podejście metodologiczne, to jednak ich dzieła łączą konteksty życia i męczeńskiej śmierci tytułowego bohatera zbioru, bł. Józefa Cebuli OMI (1902–1941).

Pierwszy blok tekstów koncentruje się ściśle na kontekstach życia i męczeńskiej śmierci bł. Józefa Cebuli OMI, sięgając do II wojny światowej (Dominik Zamiatąła CMF, *Źródła nienawiści i opresji wobec duchowieństwa katolickiego w ideologii nazistowskich Niemiec*; Robert Wawrzyniecki OMI, *Oblaccy męczennicy i więźniowie obozów na tle męczeństwa polskiego duchowieństwa*), duchowości zgromadzenia zakonnego, z którego wywodził się błogosławiony męczennik (Daniel Jeżak OMI, *Oblacja u św. Eugeniusza jako wychowanie (przygotowanie) do męczeństwa*; Kazimierz Lubowicki OMI, *Elementy charyzmatu oblackiego w życiu i męczeństwie bł. Józefa Cebuli*), jego środowiska rodzinnego, formacji zakonnej, życia i męczeńskiej śmierci (Adam Jaworski OMI, *Biogram – Życie i śmierć błogosławionego o. Józefa Cebuli*; ks. Marek Tatar, *Kleryk Józef Cebula w ocenach formatorów seminaryjnych*). Drugi, mniejszy blok tekstów, przedstawia nieco dalsze konteksty męczeństwa (Łukasz Krauze OMI, *Treści teologiczne polskojęzycznych homilii św. Jana Pawła II poświęconych męczennikom II wojny światowej*; Sebastian Wiśniewski OMI, *Motyw męczeństwa za wiarę we współczesnym kaznodziejstwie misjonarzy oblatów Maryi Niepokalanej*; Paulina Jabłońska, *Wolność sumienia w Kodeksie prawa kanonicznego*).

Książka ta w dużej części (ale nie w całości) jest pokłosiem konferencji naukowej, która odbyła się 1 marca 2024 r. na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Uwagi do poszczególnych rozdziałów (tekstów)

Książkę otwierają trzy krótkie teksty wstępne autorstwa Pauliny Jabłońskiej (redaktorka pracy zbiorowej), o. Krzysztofa Trocińskiego OMI, wikariusza prowincjalnego, który otwierał wspomniane wyżej sympozjum na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz ks. prof. dr. hab. Jana Przybyłowskiego. W pierwszym rozdziale recenzowanej publikacji ks. dr. hab. Dominik Zamiatąła (prof. UKSW) kompetentnie przedstawił źródła nienawiści i opresji wobec duchowieństwa katolickiego w ideologii nazistowskich Niemiec. Siegały one samych Niemiec, gdzie Kościół katolicki nie godził się na przyjęcie aksjomatów ideologicznych III Rzeszy z jej antychrześcijańską i antyludzką ideologią. Widać to – jak zauważa autor – chociażby w poglądach bp. Clemensa A. von Galena, ordynariusza diecezji Münster, dostrzegającego w nazizmie „atak na fundamenty religii i całej

kultury, gdy dąży się do zniszczenia prawa moralnego w człowieku. A to właśnie czynią ci, którzy na temat moralności oświadczają, że zachowuje ona swoją wartość tylko wtedy, kiedy wymaga tego rasa. W ten sposób rasa zostaje umieszczona ponad moralnością, a krew ponad prawem”. Stąd też „reżim hitlerowski duchowieństwo postrzegał jako rzeczywistych przeciwników. Naziści obsesyjnie doszukiwali się kontestacji reżimu przez duchownych, szczególnie w sferze światopoglądu. Duchowieństwo katolickie było przeszkodą, gdyż starało się uchronić wiernych przed narodowosocjalistycznym światopoglądem”, a katolicyzm – jako religia światowa – był traktowany jako mało „niemiecki”. Rozdział ten jest obszernym kompetentnym wprowadzeniem w źródła nienawiści do katolicyzmu, złączonej jeszcze na ziemiach polskich z nienawiścią do Polaków jako niższego i wrogiego etnosu.

Drugi rozdział ma także charakter wprowadzający. Daniel Jan Jeżak OMI przedstawia w nim także kontekst historyczny, ale związany z duchowością zgromadzenia zakonnego, z którego wywodził się bł. Józef Cebula. Rozwija on koncepcję „obłacji” – bowiem zgromadzenie nosi nazwę „Oblaci Maryi Niepokalanej”. W swoim tekście przeprowadza on analizę pojęcia obłacji u św. Eugeniusza de Mazenoda, założyciela zgromadzenia, a także przedstawia ją jako wychowanie (przygotowanie) do męczeństwa. Wskazują już na to najczęściej spotykane synonimy obłacji: ofiara, konsekracja, zawierzenie, dar z siebie. Autor podkreśla, iż „u założyciela misjonarzy oblatów pojęcie obłacji jest związane z teologią kapłana ukazwanego jako *alter Christus*, „dlatego kandydatów do kapłaństwa przygotowywano do zjednoczenia i upodobnienia się do Chrystusa, aż po oddanie własnego życia jako męczennicy”.

Trzeci, bardzo obszerny rozdział autorstwa o. Roberta Wawrzynieckiego, zatytułowany *Oblaccy męczennicy i więźniowie obozów na tle męczeństwa polskiego duchowieństwa* niezwykle drobiazgowo prezentuje misjonarzy oblatów, którzy trafili do obozów koncentracyjnych w ramach akcji, które miały różne kryptonimy: *Intelligenzaktion* („Akcja Inteligencja”) *Außerordentliche Befriedungsaktion* w skrócie *AB-aktion* („Nadzwyczajna Akcja Pacyfikacyjna”). Wszystkie te akcje miały „tak naprawdę jeden cel: eksterminację inteligencji i duchowieństwa” – stwierdza autor rozdziału, który jest oparty na bardzo wielu źródłach archiwalnych, pochodzących z nazistowskich niemieckich obozów koncentracyjnych oraz teczek personalnych z Archiwum Polskiej Prowincji Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej. Autor przypomina, że podczas II wojny światowej w zetknięciu z dwoma totalitaryzmami XX wieku (nazizmem i sowieckim komunizmem) straciło życie ponad 3000 duchow-

nych, wszystkich obrządku łacińskiego i polskiego pochodzenia. Zostali oni w większości zamordowani przez nazistowskich Niemców. „Można jednak śmiało stwierdzić, że ostatecznie śmierć w czasie II wojny światowej poniosło ok. 20% duchowieństwa diecezjalnego, w tym co dziesiąty biskup, 10% zakonników, 2% sióstr zakonnych oraz ok. 3% kleryków. [...] Według danych zebranych przez J. Pielorza OMI, w sumie w czasie II wojny światowej, 124 misjonarzy oblatów MN na 286 (104 ojców, 101 kleryków oraz 81 braci zakonnych), którzy należeli do polskiej prowincji, było represjonowanych przez niemieckie władze okupacyjne czyli 43%, z czego 54 ojców (52%), 29 kleryków (29%) i 41 braci zakonnych (51%)”.

Trzeci rozdział, autorstwa Adama Jaworskiego OMI, przedstawia obszerny biogram błogosławionego Józefa Cebuli, poczynszy od domu rodzinnego, poprzez edukację, formację zakonną i kapłańską, posługę kapłańską i formacyjną, aż po męczeńską śmierć. Tekst ten jest także oparty na licznych źródłach.

W czwartym rozdziale o. prof. dr hab. Kazimierz Lubowicki OMI z Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu, postulator procesu beatyfikacyjnego o. Józefa Cebuli, skoncentrował się na przedstawieniu elementów charyzmatu oblackiego w życiu i męczeństwie. Zauważył on przy tym, że w jego zgromadzeniu zakonnym „aktualnie mamy kanonizowanego Ojca Założyciela oraz 31 beatyfikowanych współbraci. Czyż nie powinno zastanowić, że tylko jeden z nich to misjonarz *ad gentes* w Lesotho, a pozostałych 30 to męczennicy?”. To oblackie martyrologium otwiera właśnie beatyfikowany w 1999 r. o. Józef Cebula. Stąd też stawia on istotne pytania. „Czy wyniesieni do chwały ołtarzy męczennicy doszli do świętości, realizując charyzmat swojego Zgromadzenia zakonnego, czy może była to ich indywidualna droga, narzucona jedynie przez zewnętrzne okoliczności? Czy męczeństwo należy do oblackiego charyzmatu misjonarzy ubogich, a jeżeli tak, to w jakim sensie?”. Odpowiadając na nie, sięgnął on do życia i myśli św. Eugeniusza de Mazenoda, którego celem było iść śladami Chrystusa Ukrzyżowanego, aby ewangelizować ubogich „o wielorakich twarzach”. I podkreślił przy tym, że sto lat później bł. Józef Cebula podjął się służby ubogim swoich czasów, wierny tym samym „wartościom oblackim”, a ten wybór wprowadził go na drogę męczeństwa.

Kolejny rozdział autorstwa ks. prof. dr hab. Marka Tatara, kierownika Katedry Mistyki Chrześcijańskiej, pt. *Kleryk Józef Cebula w ocenach formatorów seminaryjnych* sięga do wzorców, jakie pozostawili nam święci męczennicy w przeszłości. Były to bowiem wzorce dla życia całego Kościoła oraz

poszczególnych jego członków, zawsze niezwykle inspirujące. Niewątpliwie do grona sięgających po te szlachetne wzorce „należy bł. o. J. Cebula, który swoim męczeństwem potwierdził zasadność i wielkość powołania oblackiego i kapłańskiego. W ten sposób stał się autentycznym świadkiem w Kościele i dla Kościoła. Analizując dynamikę jego duchowego rozwoju, należy zwrócić uwagę na czas formacyjny: szkoły, nowicjatu, przygotowania do kapłaństwa. Bardzo istotną rolę odgrywają okoliczności, w których ten proces się rozwijał, zarówno rodzinne, zakonne, narodowe i państwowe, a także w pewnym stopniu polityczne”. Badając archiwalne opinie wychowawców bł. Józefa Cebuli, ks. prof. Marek Tatar stwierdza, że są one „materiałem odzwierciedlającym dość obiektywną ocenę kleryka J. Cebuli. Jednocześnie należy zauważyć i podkreślić nieprzemijalną rolę i znaczenie męczennika dla współczesnych formatorów. Pomimo współczesnych tendencji relatywistycznych, a może szczególnie ze względu na nie, konieczna jest praca nad budowaniem kultury powołania, formowania go i rodzenia autentycznych świadków Chrystusa i Jego Ewangelii”.

Ostatnie trzy rozdziały prezentowanej publikacji nie sięgają aż tak daleko do przeszłości i źródeł pośrednio czy też bezpośrednio związanych z życiem, posługą i męczeńską śmiercią bł. Józefa Cebuli. Koncentrują się one na bardziej współczesnym kontekście. W pierwszym rozdziale niewyodrębnionego, drugiego bloku, o. dr Łukasz Krauze OMI prezentuje treści teologiczne polskojęzycznych homilii św. Jana Pawła II poświęconych męczennikom II wojny światowej. Jego analiza ujmuje trzy główne tematy teologiczne papieskich homilii, którymi są: znaczenie ofiary, wyraz miłości oraz znak Prawdy i Sprawiedliwości. Ofiarę męczeńską papież łączy z ofiarą Chrystusa, a znak prawdy i sprawiedliwości z życiem ewangeliczną wolnością, która przede wszystkim prowadzi do wdzięczności oraz wspiera w praktykowaniu cnót teologalnych.

W następnym rozdziale o. dr hab. Sebastian Wiśniewski OMI prezentuje obszernie motyw męczeństwa za wiarę we współczesnym kaznodziejstwie misjonarzy oblatów Maryi Niepokalanej w trzech perspektywach: motywacji do oddania życia za wiarę, przyczyn męczeństwa oraz męczeństwa jako drogi świętości. Materiałem badawczym dla tego rozdziału były teksty kaznodziejskie, opublikowane przez polskich misjonarzy oblatów w latach 1998–2022. Autor przeanalizował 736 tekstów kaznodziejskich stwierdzając, że oblaci wprowadzając do kazań motyw męczeństwa, chcieli osiągnąć trzy cele: pouczyć (*docere*) – służyło „temu wprowadzanie opowieści opartych o prawdę historyczną; ukazać piękno wierności do końca – (w starożytnej

retoryce był to cel nazywany *delectare*) i zainspirować do działania, do życia zgodnego z wymaganiami Ewangelii (*movere*). Ten ostatni cel kaznodzieje uzyskują dzięki praktycznym wskazaniom, które dotyczą wierności w codziennym życiu. Kazania hagiograficzne z motywem męczeństwa pisane są językiem prostym i obrazowym, żywym i perswazyjnym. Pewien niedosyt wywołuje jednak brak podejmowania rozterek dzisiejszych katolików i unikanie trudnego zagadnienia: «Czy chrześcijanin ma obowiązek poświęcić nawet swoje życie ze względu na wierność Jezusowi Chrystusowi?» – stwierdza autor tekstu.

Ostatni tekst zbioru, którego autorką jest dr Paulina Jabłońska (redaktorka całości), pt. *Wolność sumienia w Kodeksie prawa kanonicznego* analizuje – od strony prawnej – teksty dwóch ostatnich kodeksów prawa kanonicznego Kościoła katolickiego. Zauważa przy tym, że „w katolickim prawie kanonicznym znajdujemy katalog, w którym obowiązki wiernych przeważają nad ich prawami. Tak naprawdę z zewnątrz nie można nikogo zmusić do przyjęcia religii katolickiej, a Kościół musi wystrzegać się nieuczciwego prozelityzmu. Akty wiary i kultu muszą być także dokonywane w granicach wolności gwarantowanych wiernym przez normy prawa kanonicznego”. Rozdział ten zawiera także konkretne przykłady, w których można urzeczywistnić te możliwości wolności i wyboru.

* * *

Przedstawione do recenzji teksty (rozdziały) stanowią cenne opracowania do karty historii męczeństwa polskiego duchowieństwa podczas II wojny światowej, zwłaszcza mało znanej postaci bł. Józefa Cebuli OMI. Z pewnością ta publikacja będzie przydatna wielu badaczom zajmującym się II wojną światową, a także formatorom i klerykom w seminariach duchownych. Porusza ona także o wiele głębszy problem: prawo do nieprzymuszania do działania wbrew własnemu sumieniu. To prawo pozostaje w głębokiej harmonii z chrześcijańskim przekonaniem, że przynależność religijna jest zasadniczo określona przez postawę – wiarę – która ze swej natury musi być wolna. Ten chrześcijański nacisk na niezbędną wolność aktu wiary odegrał zapewne ważną rolę w historycznym procesie emancypacji jednostki.

ks. Jarosław Różański

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

<https://orcid.org/0000-0002-1678-2487>

j.rozanski@uksw.edu.pl